

Надія Качак

ТЕХНІЗАЦІЯ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто проблеми, що пов'язані з науково-технічним прогресом; розкрито сутність технізації людини за допомогою сучасних біотехнологій; здійснено аналіз проблем, пов'язаних із зародженням та розвитком еugenічних ідей, що спонукали до відродження еugenіки у ХХ столітті; розглянуто вплив еugenічної політики на буття людини і суспільства, а також можливі наслідки, пов'язані з новітніми науково-технологічними досягненнями.

Ключові слова: технологія, біотехнологія, техніка, еugenіка, ліберальна еugenіка, технізація, буття людини, суспільство, наука.

N. Kachak. Influence of technique is on a man: philosophical-methodological analysis

Problems which are related to scientific and technical progress are considered, essence of tekhnologizacii of man is exposed by modern biotechnologies, the analysis of problems related to the origin and development of eugenic ideas and their influence is carried out on life of man and societies, and also possible consequences are related to the newest scientifically technological by achievements.

Scientific activity is closely interlaced with technical, science is aimed at creations of new technologies, which are able to influence on an environment, changing him in accordance with the necessities of man, and also changing a man. Technology XXI age got the name of biotechnology.

A biotechnology, as well as other technologies, causes radical changes in life of man as a result of with the use of the newest technologies as on individual so on social levels, there are considerable changes.

Eugenic ideas lie in basis tekhnicizacii of man also. Eugenics is studies about the inherited health of man, about the possible methods of influence on the evolution of humanity for perfection of his nature, about the laws of inheritance of gift there is limitation of transmission of the inherited diseases future generations.

Proceeding in eugenic influence on a level separate a genome and even concrete gene creates terms for development of eugenic policy, where a leading role is taken the not state, but pair of potential parents or, even, separate individual which aims to create the improving copy the method of cloning.

A most danger for a man and society of vcilomu is made by the use of living organisms in different biotechnological manipulations, that peretvoryuyuet'sya on multi-billion business for which basic is a financial benefit, but not life and health of people. Therefore society must set certain scopes and limits settled, with the purpose of shutting out of advantage of commercial interests above rights and freedoms of man.

Key words: technology, biotechnology, technique, eugenics, liberal eugenics, life of man, society, science.

Н. Качак. Технизация человека: философско-методологический анализ

Рассмотрены проблемы, которые связаны с научно-техническим прогрессом; раскрыта сущность технизации человека с помощью современных биотехнологий; проанализированы проблемы, связанные с зарождением и развитием еugenических идей, которые побуждали к возрождению еugenики в ХХ веке; рассмотрено влияние еugenической политики на бытие человека и общества, а также возможные последствия, связанные с новейшими научно-технологическими достижениями.

Ключевые слова: технология, биотехнология, техника, еugenика, либеральная еugenика, технизация, бытие человека, общество, наука.

Історичний процес розкриває особливості еволюційного розвитку людини і людства в цілому. Темпи сучасного життя дивують нас надзвичайно швидкими змінами, новими відкриттями та можливостями, що є запорукою науково-технічного прогресу. Виникає нова реальність, що має назву біотехнологічної. Вона поєднує в собі риси живого і неживого, природного і штучного, реального та нереального. Як стверджує Х. Ленк, “Технізація поширюється усе ширше – від підпорядкування природи до підпорядкування усього життя самої людини” [6, с. 133]. Саме тому актуалізується проблема сутності людини та сенсу її буття.

Сучасні біотехнології розширюють можливість людини впливати не тільки на природні процеси, а й на людські характеристики. Для майбутніх поколінь також можна вибрати певні параметри: стать, зовнішність, тобто людина може стати новим творцем та отримати контроль над власною природою. Ще одним засобом технізації людини є ліберальна еugenіка, яка звернена до кожної людини зокрема. Її метою є покращення характеристик цього індивіда за допомогою генної та клітинної інженерії.

Біотехнології використовуються практично в усіх сферах суспільного буття людини, максимально полегшуючи їй життя, роблячи його комфортнішим. Але поряд із позитивними моментами існує низка негативних. Найважливішим із них є виникнення екзистенційної небезпеки для буттєвих основ людської природи. Саме тому необхідно проаналізувати всі сторони та аспекти технологічного прогресу,

щоб не допустити поширення дегуманізуючого впливу науки та втрати морально-ціннісних орієнтацій.

Стан дослідження. Оскільки розвиток науки, техніки та технологій вражає своїми досягненнями, то посилюється увага світової наукової спільноти до проблем, пов'язаних із науково-технічним прогресом. Серед досліджень сучасних зарубіжних та вітчизняних учених варто відзначити праці доктора філософських наук, провідного наукового співробітника Інституту філософії РАН К. Гнатик, яка ґрунтовно досліджує філософські, соціальні, етичні проблеми, пов'язані значними досягненнями в царині прогресу науки, техніки та технологій. Вона звертає особливу увагу на зміну онтологічного статусу особистості та гуманістичної парадигми внаслідок трансформаційних процесів у суспільстві. Видатний німецький філософ, представник Франкфуртської школи Ю. Габермас у праці "Майбутнє людської природи" досліджував можливі наслідки біотехнологічного прогресу, аналізуючи перспективи та досягнення генної діагностики й генної інженерії, висвітлював негативний бік науково-технічного прогресу. Негативні аспекти технізації людської природи, різницю між буттям та володінням розкривав німецько-американський психолог, представник філософської течії неофрейдизму Е. Фромм у праці "Мати чи бути?". Проблема техніки, техногенної цивілізації та технізації людини цікавила також німецького філософа Х. Ленка. Проблеми, які продукує сучасна техногенна цивілізація, стають предметом осмислення у працях відомих російських філософів П. Тищенка та Б. Юдіна. Всебічного філософсько-методологічного аналізу потребує проблема впливу сучасних технологій, у тому числі біотехнологій, на буття людини. Ґрунтовного дослідження вимагають зміни, що відбуваються у суспільстві внаслідок науково-технічного прогресу, та закономірності їх впливу на зміну ціннісних настанов і традицій суспільного устрою для того, щоб врахувати можливі наслідки та перспективи цього процесу для майбутніх поколінь.

Метою дослідження є філософсько-методологічний аналіз сутності процесу технізації людини, пов'язаний з активним розвитком науки, техніки і технологій.

Сучасний етап розвитку наукового пізнання характеризується активними процесами взаємопроникнення, взаємодії теоретичних та практичних аспектів науки. Виникає нова сфера науково-технічної діяльності, яка характеризується новим способом мислення, новими цілями, пріоритетами та газузями досліджень. Наука, будучи до цього часу апаратом пізнання і скарбницею знань, модифікується у творчу діяльність, спрямовану не тільки на копіювання природних об'єктів і явищ, а й на створення моделей, феноменів, процесів та об'єктів, що не мають природних аналогів.

Наукова діяльність тісно пов'язана з технічною. Наука має на меті на створення нових технологій, які здатні впливати на навколишнє середовище, змінюючи його відповідно до потреб людини, а також змінюючи саму людину. Таким чином, відбувається перехід від інженерних технологій до високих гуманітарних технологій та технологій управління, що інтегрують у собі досягнення природознавства, медицини, групової та індивідуальної психології, математики, біології та філософії. На думку К. Гнатик: "Цей перехід зумовлений також зміною духовних, моральних та культурних пріоритетів людини і суспільства. Разом з тим нові технології несуть у собі потенційну небезпеку, адже вони здатні створити нову реальність, закони розвитку якої та закони існування в якій різко відрізняються від того, з чим людина мала справу до цього часу" [2, с. 11]. Небезпека породжена також перспективою штучного вдосконалення людини, пов'язаною з генетичною трансформацією мозку, створенням біологічних гібридів, що вступають у конкуренцію з природними.

Сучасні технології проникають буквально всюди, навіть туди, де, здавалось би, для них немає місця. Йдеться про технології спілкування, сімейного життя. Навіть церква розглядається як своєрідний політехнологічний ресурс. Як стверджує Е. Фромм, "За фасадом християнства виникла нова таємна – "індустріальна" – релігія, вкорінена у структурі характеру сучасного суспільства, але релігією не визнана. Вона принижує людей до рівня слуг економіки і машин, створених їхніми руками. В основу "індустріальної релігії" покладено новий соціальний характер. Його зміст – це страх і підпорядкування могутній людській владі, культивування почуття вини за непослух, розрив зв'язків людської солідарності через пріоритети корисливості і взаємний антагонізм. "Священними" в "індустріальній релігії" є праця, власність, прибуток, влада, хоча вона й посприяла розвитку індивідуалізму та свободи в рамках своїх основних принципів" [10, с. 158]. Іноді здається, що в людському житті всі людські цінності звелись до двох чинників: грошей і влади, а все інше – це лише технічні засоби для досягнення поставлених цілей, що визначаються цими двома чинниками. Сама людина стає подібною до біологічного організму, основною функцією якого є використання сукупності різних технологій. Згідно з деякими поширеними на сьогодні теоріями, принципову границю між суб'єктом технологічного впливу та самими технологіями провести неможливо. А якщо врахувати той факт, на думку В. Лекторського, що біологічний організм сам по собі стає об'єктом технологічного впливу, то від людини залишається лише сукупність різних технологій та технік [5, с. 253-254]. Нова технологія отримує назву біотехнології. В її основі лежить по-новому поставлена проблема екзистенційної небезпеки для традиційних основ буття людини. "Характерна для класичної епохи екзистенційна настанова зберігається, але при цьому сам науковий розум та зростаюча влада техніки стають однією з головних загроз сутності та існування людини" [8, с. 72].

Біотехнологія, як і інші технології, викликає радикальні зміни в житті людини. У зв'язку з використанням новітніх технологій як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях відбуваються значні зміни. Але який характер ці зміни матимуть, позитивний чи негативний, залежить від самої людини, а не від використаних технологій.

“Сучасні біотехнології “запускають” процес фактично пересотворення світу, яке поширюється і на тіло, і на душу. Біомедичні технології мають звільнити людину від біологічних “кайданів” та “сліпого еволюційного процесу”. Настає новий ступінь людського розвитку” [4, с. 44]. Таким чином, людина отримує нові можливості, здатність змінювати навколишній світ та власні характеристики відповідно до потреб та ідеалів сучасного суспільства. Щоб вижити в цьому суспільстві, людина повинна володіти певними вміннями та здібностями, які зможуть конкурувати на ринку праці. Е. Фромм зауважує: “Оскільки успіх залежить переважно від того, як людина продає свою особистість, то вона відчуває себе товаром або, точніше, одночасно продавцем і товаром. Людину найбільше хвилює не її життя і не її щастя, а те, наскільки вона придатна для продажу” [10, с. 212]. Тобто технологічний прогрес значною мірою впливає на світогляд людини, відбувається зміна ціннісних настанов, по-новому трактуються поняття любові, щастя, сенсу життя.

В основі технізації людини лежать також євгенічні ідеї. Євгеніка як самостійна наука про “хороший рід” сформувалася наприкінці ХХ століття. Вона включає в себе такі теорії: дарвінізм, генетику, ембріологію; соціально-економічні та політичні вчення: неомальтузіанство, меркантилізм, націонал-соціалізм. Ця наука ґрунтується на ідеї необхідного духовного та фізичного вдосконалення людини. Євгеніка – це вчення про спадкове здоров'я людини, про можливі методи впливу на еволюцію людства для вдосконалення його природи, про закони успадкування обдарованості й обмеження передачі спадкових захворювань майбутнім поколінням. Термін “євгеніка” був запропонований у 1883 році Френсісом Гальтоном. Він стверджував, що євгеніка – це наука, яка повинна розробити методи соціального контролю, що зможуть виправляти чи покращувати расові якості майбутніх поколінь, як фізичні, так і розумові. Вона повинна сприяти розмноженню рас, найбільш здібних до мислення та руху по шаблях високої цивілізації, замість того, щоб надавати допомогу слабким та затримувати розмноження сильних та енергійних особистостей [1, с. 238].

Ідеї євгеніки перегукуються з теорією “виродження людства” французького психіатра О. Мореля. Індустріальне суспільство за рахунок розвитку медицини, соціальної допомоги інвалідам та покращення умов життя вплинуло на дію природного відбору, зокрема послабило його, внаслідок чого виникла небезпека різкого погіршення здоров'я індивіда. “Субнормовані індивіди”, беручи участь у розмноженні, впливають на генофонд нації своїми “недоброякісними генами”. Євгенічні методи спрямовані на те, щоб зупинити генетичне виродження та деградацію населення” [8, с. 46]. Тобто євгеніка покликана зміцнити та покращити характеристики членів суспільства, використовуючи при цьому різні методи.

У першій половині ХХ століття ідеї євгеніки значною мірою вплинули науковий та політичний рух. Багато видатних біологів, прихильників євгеніки, виступали у ролі консультантів при урядах різних держав світу з питань стерилізації, абортів, психіатричної допомоги та інших. На думку прихильників євгеніки, в сучасному суспільстві за рахунок розвитку медицини, державної підтримки інвалідів та покращення умов якості життя дія природного відбору ослабла, в результаті чого виникла небезпека расового виродження. Таким чином, за твердженням Ю. Хен, “в євгеніці відводилася роль наукового консультанта при державних структурах, роль основного творця практичних програм расової гігієни, яка вказувала шлях досягнення євгенічного ідеалу – виведення сильного та здорового індивіда” [12, с. 250–251].

Причиною відродження євгеніки в ХХІ столітті є значні досягнення в галузі науки і техніки, що заклали базу для відродження старих соціальних практик на основі нових технологій. Для виникнення реальної можливості широкого розповсюдження євгенічних ідей та їх впливу на суспільне життя необхідна наявність, по-перше, досить розвиненої наукової бази, яка технічно дозволила б утілити в життя маніпуляції зі спадковістю людини, по-друге, соціального замовлення, яке виправдовувало б в очах людства подібні експерименти [3, с. 208]. “Якщо включення євгенічних програм дасть державі значну перевагу у сфері економіки, то ніякі етичні чи релігійні заборони не зможуть зупинити цього процесу”, – висуває припущення Ю. Хен [12, с. 259]. Євгеніку ХХІ століття можна назвати ліберальною, яка використовує для своїх цілей новітні технології. Ліберальна євгеніка має якісно новий як в ідеологічному, так і в практичному значенні вираз. Зі своїми історичними попередниками її пов'язує тільки ідея покращення спадкових характеристик у нащадків.

На відміну від традиційної, ліберальна євгеніка як предмет свого впливу має не генофонд нації, а тільки геном окремої людини. Відновлення євгенічного впливу на рівень окремого генома і навіть конкретного гена створює передумови для розвитку євгенічної політики, відповідно до якої головна роль відводитиметься не державі, а парі потенційних батьків або навіть окремому індивідові, який прагне створити свою покращену копію методом клонування. Таким чином, суть ліберальної євгені-

ки звернена до ідеології ринкового суспільства, до потреб покупця евгенічних послуг у “генетичних супермаркетах” [9, с. 315]. Ліберальна евгеніка вважає, що вибір мети втручання, пов’язаної зі зміною генної структури, потрібно віддати на розсуд індивідуальним суб’єктивним переконанням учасників ринку. Вільний, ринковий доступ громадян до інформації про різновиди генної терапії дозволить особам, які мають намір стати батьками, самостійно, на власний розсуд обирати характеристики для своїх майбутніх дітей. На думку Б. Юдіна, така дитина буде сприйматися як “вироблена” батьками. Крім того, йдеться про “виробництво” не тільки в генетичному чи соціально-психологічному, а й у технологічному плані. Іншими словами, дитина буде сприйматися не як природна сутність, а як створіння, сконструйоване чи реконструйоване і втілене в життя людським задумом [13, с. 277]. Ю. Габермас вважає, що як тільки дорослі почнуть розглядати бажаний арсенал нащадків як продукт, форму, яку можна змінити, придумувати на власний розсуд потрібний дизайн, вони почнуть використовувати стосовно власних творінь, отриманих у результаті генетичних маніпуляцій, такий тип управління, який втручається в соматичні основи спонтанного ставлення до себе й етичної свободи іншої особистості. Цей тип управління виправдовує себе тільки стосовно речей, але не стосовно інших людей. Наступне, чого можуть вимагати нащадки, – звіт у творців своїх геномів, поклавши на них відповідальність за небажані, на їх думку, наслідки вихідного органічного стану історії та життя. Ця нова структура відповідальності виникає внаслідок стирання меж між живим і неживим [11, с. 24]. Таке ставлення до людини, з позиції ліберальної евгеніки, руйнує зв’язок між поколіннями, порушує проблему індивідуальності та неповторності людини, зачіпає основи буття. “Аргумент проти генетичного втручання чужого впливу стосується обставин формування незворотних настанов, запозичань на ядро життя та ідентичності майбутньої особистості. Розщеплення власної ідентичності відбувається внаслідок евгенічного сценарію, згідно з яким власні життєві наміри індивіда вступають у конфлікт з генетично фіксованими намірами іншої особи”, – стверджує О. Терешкун [7, с. 234]. Майбутні покоління, які будуть піддані евгенічному втручанню, можуть опинитися у стані конфлікту з тими уявленнями, відповідно до яких вони були створені і яким зобов’язані своїми характеристиками і, зрештою, самим існуванням.

Таким чином, науково-технічний прогрес значною мірою впливає на життя людини, збільшуючи її потенційні можливості й потреби водночас. Найбільшу небезпеку для людини та суспільства в цілому становить використання живих організмів у різних біотехнологічних маніпуляціях, що перетворюються на багатомільярдний бізнес. Для нього основною метою є фінансова вигода, а не життя та здоров’я людей. Особливого контролю потребує й евгенічна політика, за допомогою якої можна втручатися в природні основи буття людини та модифікувати їх. Евгеніка виступає як один із універсальних засобів технізації людини, перетворення її у штучно створене, сконструйоване за даними параметрами створіння. Тому суспільство має встановити певні рамки та межі дозволеного з метою недопущення переваги комерційних інтересів над правами та свободами людини.

Література:

1. Гальтон Ф. Наследственность таланта, ее законы и последствия / Ф. Гальтон. – М., 1996. – 269 с.
2. Гнатик Е. Н. Высокие технологии и сдвиг гуманитарной парадигмы / Е. Н. Гнатик. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. – 168 с.
3. Гнатик Е.Н. Неоевгеника в дискурсе отечественной культуры: взгляд сквозь призму гуманизма / Е.Н. Гнатик // Человек и его будущее: Новые технологии и возможности человека. – М.: ЛЕНАНД, 2012. – С. 204-216.
4. Кисельов М. Біологічна етика як феномен сучасності / М. Кисельов // Четвертий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 20-23 вересня 2010. – Київ, Україна. – С. 44-45.
5. Лекторский В.А. Современные технологии и человеческие ценности / В.А. Лекторский // Человек и его будущее: Новые технологии и возможности человека. – М.: ЛЕНАНД, 2012. – С. 252-262.
6. Ленк Ханс. Размышления о современной технике / Ханс Ленк. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 183 с.
7. Терешкун О.Ф. Сучасні біотехнології та ідентичність індивіда / О.Ф. Терешкун // Наукові записки. Серія “Філософія”. – Острог: В-во Національного університету “Острозька академія”, 2011. – Вип. 8. – С. 230–242.
8. Тищенко П.Д. Био-власть в эпоху биотехнологий / П.Д. Тищенко. – М., 2001. – 177 с.
9. Тищенко П.Д. Новейшие биомедицинские технологии: Философско-антропологический анализ [Анализ идей либеральной евгеники Ю. Хабермасом] / П.Д. Тищенко // Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире. – М.: Наука, 2004. – С. 309-332.
10. Фромм, Ерих. Мати чи бути? : пер. з англ. / Ерих Фромм. – К.: Укр. письменник, 2010. – 222 с.
11. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас; пер. с нем. – М.: Весь Мир, 2002. – 144 с.
12. Хен Ю.В. Цели и средства евгеники (этический и естественно-научный статус дисциплины) / Ю.В. Хен // Философия науки. – Вып. 11: Этнос науки на рубеже веков. – М., 2005. – С. 243–260.
13. Юдин Б.Г. От утопии к науке: конструирование человека / Б.Г. Юдин // Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире. – М.: Наука, 2004. – С. 261-281.

Рецензент – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського державного університету внутрішніх справ **О. Ф. Терешкун**